

СУПРУН Володимир Миколайович,

д-р філол. наук, доцент,
Національний університет водного господарства та
природокористування
ORCID 0000-0002-5290-3493

СУПРУН Людмила Вікторівна,

академік НАНВО України,
доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
Національний університет водного господарства та
природокористування
ORCID 0000-0002-9427-922X
Україна

СИМВОЛИ ПЕРЕМОГИ В ІНФОПРОСТОРІ ВІЙНИ

Інформаційний простір України назавжди змінився 2014 року з початком анексії Криму й окупації частини Донецької та Луганської областей. В українське повсякдення міцно увійшло слово «війна», яка ще міцніше укорінилося у свідомості народу 2022 року під час широкомасштабного вторгнення Росії. Разом із геополітичним розумінням семантики цього страшного слова його складовою стало поняття інформаційної війни, оскільки «війна інформації на сьогодні стала одним з найнебезпечніших видів зброї»¹. Інформаційно-глобалізована епоха внесла свої правила у ведення інформаційної війни, де фейк, пропаганда, маніпуляція масами стала звичним явищем російського новинного дискурсу. Таким чином готувалося підложжя для усвідомлення російськими реципієнтами потреби і причини війни, а маніпуляція свідомістю принесла свої наслідки у чималому відсотку підтримки ними розгортання кривавого сценарію на території України.

У той же час військові дії інспірували в українському інфопросторі безпрецедентне явище – об'єднаний телемарафон «Єдині новини», які покликані об'єктивно, виважено, відповідно до стандартів журналістики, з одного боку, вести боротьбу з російськими фейками, протистояти маніпулятивним технологіям ворога, а з іншого – інформувати українців у режимі 24/7 про

¹ Яковчук В.С., Малець Б.І., Борзов Ю.О. Інформаційні війни в сучасному світі. URL: <https://sci.idubgd.edu.ua/bitstream/123456789/7424/1/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%20%D0%B2%20%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%96.pdf>

хід і наслідки війни. Завдяки телемарафону Україна та світ дізналися про звірства у Бучі й руйнування Маріуполя, про героїчний подвиг полку «Азов» і знищення ворожого крейсера «Москва», про роботу волонтерів та життя простих людей в апокаліптичних умовах інфернальності війни.

Щоденне протистояння ворогу, героїзм Збройних сил України, самовіддана праця кожного українця в тилу – це покрокове наближення до очікуваної перемоги. Закономірно, що кожна новина про перемогу, почута з телеекрану, зміцнює патріотичні почуття українства й посилює запал у боротьбі за визволення Батьківщини. Разом з тим, медіадискурс породив низку символів, індукованих війною, що здатні піднести силу духу українського народу, змотивувати на наближення перемоги.

Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови», символ – це «умовне позначення якогось предмета, поняття або явища»². Проте дешифрування такої умовності повинно відбуватися як на когнітивному, так і на інтуїтивному рівні реципієнта. Тому символи масової комунікації мають свою специфіку, про яку Вікторія Шевченко висловила так: «Комунікація потребує символів, які мають бути зрозумілими її учасникам, тобто журналістові слід оперувати символами, відомими читачам»³. Символи у своїй основі несуть інформацію, наповнену конотаційним значенням певного історико-культурного, соціально-політичного контексту.

Умови війни детермінували появу нових смислів і значень, закодованих системою символів, актуальних і зрозумілих здебільшого лише в цих екзистенційних реаліях. Їх верифікація відбувається відповідно до ціннісної матриці суспільства, його поглядів і переконань, системи соціокультурних пріоритетів безпосередньо в екстремумі війни. Ці символи абсорбують значення, смислове навантаження яких розкривається через інтерпретацію журналіста і стає загальноприйнятим та зрозумілим масовій аудиторії.

Одним із перших символів, індукованих війною й ретрансльованих єдиним інформаційним марафоном, а відтак віднесених у розряд національного сакруму (як і всі символи перемоги), стала кухонна шафа, міцно прикріплена до стіни напівзруйнованого багатоповерхового будинку у місті Бородянка. Журналісти крупним планом показали вцілілі дверцята в шафі і навіть неушкоджений посуд у ній. Семіотичне значення шафи стало символом стійкості й незлам-

2 Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. С. 1315.

3 Шевченко В. Символьна мова міжкультурної комунікації. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2014. Вип. 39. С. 341.

ності сили духу українства, яке здатне вистояти попри будь-які негаразди. Образ шафи на тлі руїн спроможний викликати внутрішній щем серця в дорослій аудиторії, яка розуміє, що за нею «ховаються» зруйновані людські долі, плани й надії на тихе, спокійне життя, вимушеного екзоту з дорогих серцю місць. Але водночас цей символ стає свого роду опозицією інфернальним планам ворога, адже, незворушно залишаючись на місці, шафа є «образом долі Батьківщини» (Євген Сверстюк), здатної до невгнутої витримки, а отже, перемоги.

На окрему увагу заслуговує образ глиняного півника майолівської кераміки, що також стійко встояв на міцній шафі. Нічим не закріпленому глиняному півнику вдалося встояти під час влучання у будинок снарядів і його руйнації. Уперше показаний телемарафоном і розтиражований засобами масової комунікації України та світу, образ півника став символом стоїки і незворушної віри українства в перемогу над ворогом (до слова, в українській фольклористиці образ півня символізує прихід світла й народження чогось нового, пробудження та воскресіння). Водночас глиняний півник виконує й етнопізнавальну функцію української нації для західної цивілізації, яка тільки починає відкривати для себе Україну, адже репрезентує автентичні ремесла нашого народу.

Традиційно символом миролюбності й працелюбства українського народу був хліб, у якому транспарантно відтворено аграрно-ментальний спосіб мислення нації, її прагнення бути «житницею Європи». Слушною є думка Петра Лиски про історичне значення хліба в історії українства: «Ми, як один з найстаріших землеробських народів, знаємо про нього все. Він наша святиня»⁴. Тому репортаж у новинах про пекаря Ярослава, який у зруйнованій війною Бучі у старовинній хаті з традиційною українською піччю випікає хліб на дровах і роздає його постраждалим, миттєво зробив із чоловіка героя, а сам хліб символом щиросердності й працелюбства українства. Його «Хатинка пекаря» стала епіцентром життя постсоціалістичного міста, показала шлях до відродження нації.

Подібну життєствердну функцію виконує сюжет єдиного інформаційного марафону про 83-річну Віру Пилипівну з Горенки, хату якої посікли ворожі снаряди, залишивши лише піч на згарищі обійстя. Проте героїня не втратила жаги до життя й віри в майбутнє відродження України, символом чого є випікання нею великодніх пасок, хай і в понівеченій війною печі. Жінка ділиться святим великоднім хлібом із односельцями і не втрачає життєвого оптимізму. Вона вірить у майбутнє й неодмінну перемогу України, а образ великодніх

4 Лиска П. Місце хліба в системі українських цінностей. Християни для України: веб-сайт. URL: <https://c4u.org.ua/miscze-hliba-v-systemi-ukrayinskyh-czinnostej/>

пасок стає символом утривавлення зв'язку між мирним вчорашнім і переможним завтрашнім днем.

Разом з тим до розряду сигніфікатив українськими медіа винесено й традиційну українську печі. Як стверджує Тетяна Урись, «в Україні здавна існував культ печі. Вона є символом родинного вогнища і тісно пов'язана з образом хати, яка є водночас і духовним, і матеріальним осереддям сім'ї»⁵. Тому образ печі у відеосюжетах уособлює тяглість національної пам'яті, свого роду духовний осередок дому як місця, де щовечора збирається родина, і водночас філософему великого дому-Батьківщини для кожного українця, віталістична сила якого не піддається знищенню ворогом.

Не випадковою є значна концентрація уваги журналістів на медіаобразі жінки-матері, чия доля понівечилась в інфернальному дійстві війни. До таких належить, скажімо, образ вагітної жінки, яку виносять зі зруйнованого ворогом пологового будинку у Маріуполі. Вона стає збірним символом сакрального покликання материнства дарувати життя, хай навіть серед моторошних картин жакливої бійні. Чи репортаж про роботу пологового будинку в Харкові, який показав майбутніх породіль, життєвий подвиг яких оприявлено в драматичному хронотопі війни, а психоемоційний стан страху й напруги змінюється почуттям величі й щастя бути матір'ю, любов'ю до своєї дитини. У висвітленні журналістів народження дитини – це акт добровільної самопожертви, продовження роду й народу, спроба згуманізувати світ, зробити його кращим.

Символом саможертвної жінки-матері стала Марія Юхимівна з тої ж таки Горенки, яка відмовилася їхати з села, бо в машині не виявилось місця під час евакуації для її песика Боні. Вона мужньо витримує ворожу евакуацію та обстріли й кутає в хустку рідну для неї істоту – собачку (паралеллю з художньої літератури є героїня поеми «Чорнобильська Мадонна» Івана Драча, яка, кутаючи корову в целофан, намагається порятувати її від чималої дози убивчої радіації). Жінка рятує песика і мріє посадити город, адже щиро вірить у перемогу, мирне майбутнє й «життя серед смерті» (Стефанія Андрусів). Мікрокосм традиційного сільського способу життя спроектовано журналістами на ментальні параметри всього українства й оприявлено в ідеалі спокійної праці на своїй землі. А ще героїня хоче дочекатися з війни єдиного онука, побачити правнучку, яка разом з її матір'ю покинула Батьківщину, рятуючись

5 Урись Т. Архетип як естетична домінанта художнього вираження модусу національної ідентичності в сучасній українській поезії. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2016. Вип. 1 (35). С. 98.

від обстрілів. В антигуманній екзистенції війни ціннісна парадигма біблійного материнства у вітчизняному інфопросторі набула вершинного значення не за рахунок абсолютизації постаті жінки-матері, а завдяки її сподвижницькому протистоянню російському злу та антигуманності.

До духовно-емоційної сфери масової аудиторії звернено відеосюжети єдиного інформаційного марафону, в яких символами згуртованості, нескореності, волелюбності стає українська пісня. Так, яскраво висвітлений вітчизняними медіа пісенний конкурс «Євробачення-2022» «подарував» Україні і світові пісню, що стала переможницею «Стефанія». Присвячена матері соліста гурту «Kalush Orchestra», вона стала символом надії і перемоги у війні (згадаймо її виконання навіть бійцями на фронті), а також синекдохально уособила усю неньку-Україну і не лише тому, що представляла країну на міжнародному конкурсі, де Олег Псюк звернувся до європейців і світу із закликом про порятунок знекровлених оборонців Маріуполя, але й тому, що інтегрально поєднала етноментальну поетизацію матері з концептуальним маркером сучасної Батьківщини (завжди ж бо, згідно з традиційними віруваннями українців колискова, про яку йдеться у пісні, виконувала функцію оберегу від зла).

Символом перемоги стала й українська пісня, яка набула статусу справді народної, гімну січових стрільців «Ой у лузі червона калина...». Розтиражована засобами масової комунікації після яскравого виконання Андрієм Хливнюком й підхоплена українськими та світовими (згадаймо переспів британським рок-гуртом «Пінк Флойд») артистами, вона стала емоційним голосом України на міжнародній арені, мелосом героїзму народу в його боротьбі з ворогом.

Таким чином, страшна, кровопролитна війна в центрі Європи концептуалізувала низку нових для українців символів. Репрезентовані єдиним інформаційним марафоном вони стали сільветкою справжнього обличчя війни, розв'язаної Росією, об'єднавчим конструктом нації у її героїчній боротьбі за перемогу над ворогом, емоційним закликом до світу, що Україна була, є і буде.

DOI: 10.51587/9781-7364-13371-2022-007-252-256

ELECTRONIC VERSION 20.06.2022

PRINTED VERSION 30.06.2022